

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

№ 5 2024

гуманитарные науки
естественные науки
технические науки

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2024

5-сан

*Ўзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы
Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз ғәм хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы ғуўалық берилген.*

Нөкис

5-сан 2024
сентябрь

Шөлкемлестіріушілер:

*Қарақалпақстан Республикасы Халық билимлендириу Министрлиги,
ӨЗПИИИ Қарақалпақстан филиалы*

Редактор:
А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ	Уролбой МИРСАНОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ	Сафо МАТЧОН
Айтмурат АЛЬНИЯЗОВ	Шукурулло МАРДОНОВ
Сапардурды АБАЕВ	Камаладин МАТЯКУБОВ
Адхамжон АБДУРАШИТОВ	Арзы ПАЗЫЛОВ
Хайрулла АЛЯМИНОВ	Барлықбай ПРЕНОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ	Раьно ОРИПОВА
Алишер АЛЛАМУРАТОВ	Бахтиёр РАХИМОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ	Фуркат РАЖАБОВ
Интизар АБДИРИМОВА	Мукаддас РАХМАНОВА
Тўлкин АЛЛАЁРОВ	Светлана СМИРНОВА (Москва, Россия)
Марифжон АХМЕДОВ	Дилшода САПАРБАЕВА
Умида БАҲАДИРОВА	Феруза САПАЕВА
Фархад БАБАШЕВ	Зайниддин САНАҚУЛОВ
Ботир БОЙМЕТОВ	Мухаббат САЛАЕВА
Гулзода БОЙМУРОДОВА	Қаххор ТУРСУНОВ
Шахло БОТИРОВА	Амина ТЕМИРБЕКОВА
Маманазар ДЖУМАЕВ	Нурзода ТОШЕВА
Асқар ДЖУМАШЕВ	Куанишбек ТУРЕКЕЕВ
Мухтар ЕРМЕКБАЕВ (Шимкент, Қазақстан)	Тажибай УТЕБАЕВ
Алишер ЖУМАНОВ	Амангелди УТЕПБЕРГЕНОВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА	Мамбеткерим ҚУДАЙБЕРГЕНОВ
Холбой ИБРАГИМОВ	Амангелди КАМАЛОВ
Шохида ИСТАМОВА	Вохид КАРАЕВ
Умида ИБРАГИМОВА	Гулмира ҚАРЛЫБАЕВА
Лола ИСРОИЛОВА	Ризамат ШОДИЕВ
Алима КЕНЖЕБАЕВА (Тараз, Қазақстан)	Зафар ЧОРИШАНБИЕВ
Ярмухаммат МАДАЛИЕВ (Шимкент, Қазақстан)	Рустам ФАЙЗУЛЛАЕВ
Меруерт ПАЗЫЛОВА	Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Асқарбай НИЯЗОВ	Тармиза ХУРВАЛИЕВА
Сабит НУРЖАНОВ	Умид ХОДЖАМҚУЛОВ
Захия НАРИМБЕТОВА	Жавлонбек ХУДОЙБЕРГЕНОВ
Ҳушбоқ НОРБЎТАЕВ	Гулрухсор ЭРҒАШЕВА
Улфат МАҲҚАМОВ	Гавхар ЭШЧАНОВА
	Қонысбай ЮСУПОВ

Davlatova M. A. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining fazoviy tasavvurlarini shakllantirishda geometriya elementlarining o'rni	348
Usmonova Q. S. Inklyuziv ta'limni boshlang'ich sinflarda joriy etishning ahamiyati va samaradorli	353
Умарова З.А. “Бошлангич таълим педагогикаси”да оптимал бошлангич таълим турлари	357
Xayridinov B.K. Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarining boshqaruv kompetentliklarini rivojlantirishning mazmuni	363
Tilovova S.B., Matupayeva Sh.Z. Inklyuziv ta'lim amaliyotida samaradorlikka erishishning o'ziga xos imkoniyatlari	366
Абдуллаев Б. М. Имконияти чекланган бошлангич синф ўқувчилари ҳуқуқий маданиятини шакллантириш педагогик муаммо сифатида	371
Urazmetova Sh.A. Imkoniyati cheklangan yoshlarni o'qitishda raqamli texnologiyalarning ahamiyati	376
Kuchkinov A.Yu. Eko-steam yondashuvining tarixiy-ijtimoiy taraqqiyoti boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida ekopedagogik kompetentlikni rivojlantirish	383
Jabborova O.M., To'rayeva G.T. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'z-o'zini anglash ko'nikmasini shakllantirish tizimi	388
Xolmatova G.I. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy faoliyatni shakllantiruvchi topshiriqlar	396
Tilavova S.B. Boshlang'ich ta'limda steam yondashuv asosida raqamli texnologiyalar orqali bo'lajak o'qituvchilarning ekologik kompetentligini takomillashtirish	400
Shaxmuradova D.A. O'quvchilarda kritik va kreativ fikrlash ko'nikmasini shakllantirishning nazariy asoslari	406
Арсланова Г.Дж. Современные педагогические технологии в начальном образовании	412
Пак С.В. Методика формирования профессиональных компетенций студентов в области математического развития дошкольников	419
Абдуллаева Л.У. Формирование компетенций педагогов по взаимодействию с родителями и социальными партнёрами в ДОО	430
Мирзорахимов О.К. Что такое игра для ребенка?	438
Дониёрова Л.Х. Совершенствование методики применения феминитивов в речи у будущих учителей начальных классов	444
Джангенова Г.Э., Мубаракшина А.Р. Влияние музыкальных занятий на формирование познавательных способностей детей дошкольного возраста	450
Джангенова Г.Э., Хакимова С.Х. Формирование социального опыта, связанное с развитием нравственных качеств у детей дошкольного возраста	454
Сейтмуратова В.Ш. Формирование культуры здорового образа жизни у детей старшего дошкольного возраста в ДОУ	457

ТАСВИРИЙ САЪНАТ

Sarsenbaev T.T. Me'morchilik vositasida talabalarning kasbiy-estetik kompetentligini rivojlantirish	462
Xalmuratov I.T. Qoraqalpoq amaliy san'ati asosida talabalarning innovatsion faoliyatini rivojlantirish	468

СОЦИАЛЛЫҚ ПЕДАГОГИКА

Usmonov N.B. O'quvchi shaxsining ijtimoiy munosabatlarga tayyorlash metodikasi	472
Ubaydova V.E. Yengil sanoat sohasida mutaxassis kadrlarning kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirishda olimlarning ilmiy tadqiqotlar tahlili	476
Kamolov E.R. Noaniq to'plam prinsipidan foydalanib noaniq regulyatorlarni qurish	482
Orinbetov N.T. O'quvchi yoshlarning fuqarolik pozitsiyasining ko'rsatkichlari va darajalari	486
Matupayeva Sh.Z., Shoyusupova Sh.Sh. Talabalarining kasbiy kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishda clil texnologiyasining integrativ imkoniyatlari	492
Давронова Д.С. Влияние национальных традиций на воспитание детей в узбекских семьях	497

TALABALARNING KASBIY KOMMUNIKATIV KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA CLIL TEKNOLOGIYASINING INTEGRATIV IMKONIYATLARI

Matupayeva Sh.Z.

ChDPU Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Shoyusupova Sh.Sh.

ChDPU Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Tayanch so'zlar: ta'lim, clil texnologiyasi, xorijiy til, talaba, kommunikativ, kompetensiya, ko'nikma, integratsiya.

Ключевые слова: образование, технология clil, иностранный язык, студент, коммуникативный, компетентность, навыки, интеграция.

Key words: education, clil technology, foreign language, student, communicative, competence, skills, integration.

Резюме: Ushbu maqolada talabalarning kasbiy kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishda clil texnologiyasining integrativ imkoniyatlari haqida ma'lumotlar yoritib berilgan.

Резюме: В данной статье освещается информация об интегративных возможностях технологии clil в развитии профессиональных коммуникативных навыков учащихся.

Summary: This article highlights information about the integrative capabilities of clil technology in the development of professional communication skills of students.

Globalashuv davrida jahon bozorida xorijiy tillarni biladigan mutaxassislarga talab ortib bormoqda. O'zbekistonda so'nggi yillarda chet tillarini o'qitishni takomillashtirish doirasida tillarni integratsiyalashgan holda o'rganish g'oyasi ham ilgari surilmoqda.

Chet tillari alohida o'rganilmasligi kerak. Talabalar chet tilini o'rganishda yetarli darajada kommunikativ ko'nikmalarga ega bo'lishlari kerak. Bugungi kunda chet tilini o'qitishning asosiy maqsadi - kompetensiyalarni rivojlantirish, ya'ni. chet tilidan foydalana olish yoki boshqacha aytganda, muloqot qobiliyatini shakllantirish uchun turli vaziyatlarda amaliy ko'nikmalarni takomillashtirish.

CLIL - ingliz tilidan "Content and Language Integrated Learning" so'zining qisqartmasi bo'lib, ma'nosi: "ikki tilda o'qitish, chet tilida o'qitish, integratsiyalashgan chet tili va ixtisoslashtirilgan ta'lim". Ushbu usul chet tillarini

o'rganishga yordam beradi, shuning uchun tarix, matematika, geografiya va boshqalar kabi boshqa fanlar chet tilida o'qitiladi.

CLIL talabalarga tilni tabiiy ravishda o'rganish imkoniyatini beradi. Ushbu o'qitish usuli ikkita maqsadli usul deb ham ataladi, chunki sinflarda ikkita maqsad mavjud: birinchi maqsad - mavzu, ikkinchisi - chet tili. Shunday qilib, asosiy fan ham, chet tili ham bir vaqtning o'zida o'rganiladi.

G'arb an'analarida chet tili va fanini integratsiyalashgan holda o'qitish bir necha ming yillar davomida ma'lum bo'lgan. Miloddan avvalgi 200-yillarda allaqachon ma'lumotga ega bo'lgan yunonlar Rim imperiyasining kengayishi davrida aholining yunon tilida so'zlashmaydigan qismiga yunon tilini o'rgatishgan.

Ramires Verdugo CLIL ning quyidagi turlarini ajratib ko'rsatadiki, ular mazmunga yo'naltirilgandan tilga yo'naltirilganga o'tadi:

1. Immersion, qismandan to'liqqacha, bunda ba'zi, ko'pchilik yoki barcha fanlar maqsadli tilda o'qitiladi;
2. O'quv fanlari (fuqarolik, atrof-muhitni o'rganish, dizayn va texnologiya kabi) maqsadli til orqali o'qitilishi mumkin bo'lgan fan kurslari;
3. Tematik birliklarga asoslangan til sinflari, bunda dars rejalari mavzuga asoslangan yondashuvni o'z ichiga oladi, shu jumladan boshqa o'quv fanlaridan o'ziga xos mazmun.

CLIL yondashuvi bilan o'quvchilar chet tilidagi o'zaro ta'sir orqali quyidagi kompetensiyalarga ega bo'ladilar:

- mavzu
- fanlararo
- uslubiy
- kognitiv
- funksional
- kommunikativ
- madaniyatlararo
- shaxsiy va ijtimoiy

Ular umumiy til va predmet-diskursiv imkoniyatlarini kengaytiradilar. Shuningdek, ikki xil tilda fikr yuritish va harakat qilishni boshlash orqali o'quvchilar kognitiv qobiliyatlarini mustahkamlaydi.

Chet tilidagi mavzu mazmuni bilan talqin qilish orqali nafaqat o'z madaniyatiga, balki chet el madaniyatiga ham nazar ochilganligi sababli, kompetentsiyani egallash madaniyatlararo kompetentsiyani rivojlantirish bilan birga keladi.

Talabalarga chet tilini o'rgatishning asosiy maqsadlari fuqarolik bilim va kompetentliklarini rivojlantirish, global tushunish, madaniyatlararo fikr yuritish va hurmatni kuchaytirish, talabalarning shaxsiy va kasb-hunar kompetentliklarini oshirishdan iborat. Quyidagi punktlar bu maqsadlarni batafsil izohlaydi:

1. Til kompetensiyasi: Talabalarga ikkinchi tilni o'rganish, ularning til va kommunikatsiya kompetensiyalarini oshiradi. Chet tillarni bilish, ham o'qish, ham yozish, ham eshitish hamda nutq uchun kerak bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantiradi.

2. Madaniyatlararo tushuncha va hurmat: Chet til o'rgatishda muhim jihat - madaniyatlararo tushuncha va hurmatni tarkibga kiritish. Bu talabalarga boshqa madaniyatlarni tushunishga va ularni qadr-qimmatlashga yordam beradi, shuningdek boshqa adabiyot, ijtimoiy va tarixiy kontekstlar haqida bilim beradi.

3. Kasb-hunar kompetentligi: Chet tilini bilish, talabalarga rivojlangan dunyoda ko'proq imkoniyatlarni ochadi. Bu kasb-ta'lim, akademik yo'l-yo'riq va iste'molchilar uchun qo'shimcha imkoniyatlardir.

4. Global fikrlash: Ikkinchi tilni bilish, talabalarning dunyoqarashini kengaytiradi va ularni global muammolarni yechishga, dunyo miqyosidagi samarali ijtimoiy va ekologik muammolalarni hal etishga tayyor qiladi.

5. Shaxsiy rivojlanish: Chet tilini o'rganish talabalarni yangi tajriba va madaniyatlar bilan tanishtiradi, bu ularning o'zimizga ishonchni oshiradi va yangi muhitda muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarur bo'lgan adaptatsiya uchun qobiliyatni kuchaytiradi.

Bu barcha maqsadlar talabalarga boshqa tillarni va madaniyatlarni qadrini bilish, o'zlarining parchalanuvchan dunyoda o'zlarining joylarini topishda yordam beradi.

CLIL-uslubii konsepsiyasining asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

- ta'lim ob'ektiga chuqurroq kirib borish orqali o'quvchilarning fan bo'yicha kompetensiyasini oshirish;
- chet tilidan amaliy foydalanish orqali talabalarning chet tili kompetensiyasi va motivatsiyasini oshirish;
- fan va til o'rganish usullarini qo'llashda sinergik ta'sir ko'rsatish orqali talabalarning har tomonlama uslubiy kompetensiyasini rivojlantirish;
- madaniyatlararo kompetensiyani egallash, masalan, istiqbol va qiyosiy yondashuvni o'zgartirish va shu tariqa
- o'quvchilarni turli xil, ko'p tilli va globallashtirilgan ish dunyomizdagi kasb, o'qish va hayotga tayyorlash.

CLIL yondashuvi bo'yicha darslardagi didaktik va uslubiy tamoyillar ikki fan, asosiy mavzu va chet tilining didaktikasiga asoslanadi, bu esa ikki tilli didaktikaning fanlararo didaktika ekanligini bildiradi. Biroq, bu faqat fan va til didaktikasining yig'indisi emas, balki asosiy fanni o'qitish jarayonida chet tilining yaxlit didaktikasidir. Fan va lingvistik ta'limning muvaffaqiyatli integratsiyasi maqsadli ravishda alohida mehnat rivojlanishini fan va chet tilini o'qitishning sinergik ta'siridan foydalanishni talab qiladi.

CLIL texnologiyasi bilan shug'ullanish uchun til shaffof bo'lishi kerak; u didaktik asosni ta'minlaydi. Faqat terminologik jihatlar oldinga chiqmasligi kerak. Til ishida mavzuni o'qitishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan nutqiy harakatlar repertuarini ishlab chiqish ancha muhimdir. O'quvchi mustaqil harakat qila olishi uchun lingvistik jihatdan yaxshi jihozlangan bo'lishi kerak. Xorijiy tilda dars o'tishga kelganda esa, til jihozlari ham shu chet tilida ta'minlanishi kerak.

CLIL usulidagi darslarning afzalliklarini hisobga olsak, ular nafaqat lingvistik, balki umumiy ta'lim ham ekanligini ta'kidlash mumkin:

- fan o'quv rejasiga chet tilini kiritish;
- chettilini o'rgatishdantashqaribilvamuloqotko'nikmalarini mustahkamlash;
 - jahon mehnat bozorida bandlik imkoniyatlarini kengaytirish (bandlik imkoniyatlari);
- ta'limni baynalmilallashtirish.

CLIL usuli bilan darsni muvaffaqiyatli tashkil etish va samarali o'tkazish uchun asosan chet tillari didaktikasidan olingan va mavzu mazmuni bilan to'ldirilgan quyidagi o'qitish usullari tavsiya etiladi:

- rasmlarni tartiblash
- to'ldirish uchun matnlar.
- Rasmlilik diktanti
- Grafik dizayn
- O'rganish, davom ettirish va bog'lash mashqlari
- Farqli topish
- O'quv plakatlar
- Til bo'lmagan topshiriqlar (xaritada ko'rsatish, ko'rsatish, tanlash, ko'rsatmalarga muvofiq javob berish)
- Qo'shiqlar, qofiyalar
- harakat bilan mashqlar.

«Content and Language Integrated Learning» (CLIL) - bu o'quv dasturi va tili o'rganishni bir vaqtning o'zida muvaffaqiyatli ravishda integratsiya qilishga qaratilgan yondashuvdir. CLIL o'quv dasturida o'rgangan tarkib bo'yicha so'rovlarni yechishga imkon beradigan va tilni hayotiy muhitda foydalanish bilan birga, tilni uzoq muddatli amaliyotda foydalanishni egallaydi.

CLIL yondashuvi bilan o'quvchilarda egallanadigan kompetensiyalar quyidagicha:

1. Tilni sinash kompetensiyasi: O'quvchilar yangi tilni sinash orqali bu tilni ishlab chiqaradilar, har doim haqiqiy o'quv muhitida, o'quv ma'lumot va til o'rganishni birlashtirish orqali foydalanishni o'rganadilar.

2. Tarkibiy kompetensiya: Bu o'qiydigan darslik tarkibi doirasida tilni tavsiya etish va uni sinashga oid. Bu tilni o'rganishda, o'quvchilar o'zlarining

o'quv ma'lumotlari tizimini kengaytirishadi. CLIL orqali, o'quvchilar tarkibiy tushunchalarni til tajribasiga kiritadigan hisobga oladigan tarkibiy bo'lish havolalarini o'rganadilar.

3. Ko'nikmalar kompetensiyasi: Bu kompetensiya o'quvchilarning bir tilni o'rganish uchun talab qilinadigan ko'nikmalarni egallashini nazarda tutadi. Bu bilim va ko'nikmalar boshqaruvini o'rganish, yangi tilni o'rganish, tilni o'rganishning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy aspektlarini tushunish, kelajakda til o'rganish uchun vaqt ajratish qobiliyatini rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

4. Madaniyatlararo va axloqiy kompetensiyalar: Bu kompetensiya o'quvchilar tomonidan til o'rganishning madaniy aspektlariga e'tibor berishni talab qiladi. Bu o'quvchilarning oqilona muhokama, samarali kommunikatsiya va madaniyatlararo ta'limni o'rganishini nazarda tutadi.

CLIL yondashuvi o'quvchilarda til, ma'naviy mazmunlar, ijodiylik, jamiyatda hamkorlik va ta'limdan bahramand bo'lishga oid kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam beradi. Bu kompetensiyalar o'quvchilarning integrativ o'rganish usullarini rivojlantirish va turli sohalarida muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun asosiy asos bo'ladi.

O'zgarishlar va globalizatsiya bilan birga, CLIL yondashuvi o'quvchilarga ko'proq kompetensiyalar egallash imkoniyatini beradi, bu esa o'quvchilarga global muhitda ishlash va o'zlarining o'qish va o'rganish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, CLIL ni tildan tashqari ta'lim muassasalarida chet tilida tarix, geografiya, sotsiologiya, kimyo va biologiya kabi gumanitar va tabiiy fanlarni o'qitish yondashuvikasi hisoblanadi. Shu bilan birga, chet tili asosiy mavzu emas, balki faqat muloqot vositasi va ishchi tildir.

CLIL yondashuvi o'quvchilarda til, ma'naviy mazmunlar, ijodiylik, jamiyatda hamkorlik va ta'limdan bahramand bo'lishga oid kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam beradi. Bu kompetensiyalar o'quvchilarning integrativ o'rganish usullarini rivojlantirish va turli sohalarida muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun asosiy asos bo'ladi.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son "2022 - 2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" farmoni
2. Galskova N.D., Koryakovtseva N.F., Musnitskaya E.V., Nechaev N.N. Ikki tilli asosda ta'lim ilg'or til ta'limi tarkibiy qismi sifatida // Maktabdagi chet tillar. - 2003. - № 2. P.1216.
3. Bekmuratova U.B. "Ingliz tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish" mavzusida referat. Toshkent —2012 yil
4. Sh.Z. Matupayeva. Boshlang'ich ta'limda CLIL texnologiyasi. Darslik. Chirchiq 2023

ISSN 2181-7138

Т. Н. Қары Ниязий атындағы Өзбекстан педагогикалық
илим-изертлеу институтының Ж. Орынбаев атындағы Қарақалпақстан филиалы

**«МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ
БИЛИМЛЕНДИРИЎ»**

№ 5

Нөкис — 2024

Басып шығыўға жуўапкер:

А. Тилегенов, С. Нуржанов

Баспаға таярлаған:

А. Тилегенов

Компьютерде таярлаған:

П. Реймбаев, З. Ниязымбетова

Мәнзил: Нөкис қаласы, Ерназар Алакөз көшеси №54

Тел.: +998 61 224-23-00, +998 61 224-01-34

e-mail: uzniipnkkf@mail.uz,

mugallim-pednaik@mail.uz

www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

www.KRTEACH.UZ

Журналға келген мақалаларға жуўап қайтарылмайды, журналда жарияланған мақалалардан алынған үзіндилер «Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў» журналынан алынды, деп көрсетилиўи шәрт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледі. Мақалада келтирилген мағлыўматларға автор жуўапкер.

Оригинал-макеттен басыўға рухсат етилди 09.09.2024. Форматы 70x100^{1/8}

«Таймс» гарнитурасында офсет усылында басылды.

Шәртли б.т. 31. Нашр. т. Нұсқасы _____ Буйыртпа №